

Софийски Университет „Св. Климент Охридски“

Исторически факултет
Катедра Етнология

*МОДЕЛИ НА ТРАЙНИ ЕСТЕТИЧЕСКИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ ВЪРХУ
ЧОВЕШКОТО ТЯЛО (ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XX – НАЧАЛОТО НА XXI
ВЕК)*

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Професионално направление: 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“

на

Илиана Страхилова Страхилова

Научен ръководител: доц. д-р Джени Маринов Маджаров

София

2022

Дисертационният труд е предложен, обсъден и допуснат до публична защита на заседание на катедра „Етнология“ при Историческия факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, проведено на 31.01.2022 г.

Предложеният дисертационен труд със заглавие „**Модели на трайни естетически въздействия върху човешкото тяло (втората половина на XX - началото на XXI век)**“ е с общ обем от 181 страници. Състои се от основен текст, съдържащ уводна част, четири глави и заключение (общо 156 страници), както и библиография от общо 117 заглавия (50 – на български език, 64 – на английски език, 1 – на руски език, 1 – на сръбски език, 1 – на хърватски), интернет източници (58 на брой) и приложения (списък с респонденти и снимки).

СЪСТАВ НА НАУЧНОТО ЖУРИ:

проф. д-р Николай Папучиев (председател на журито)

проф. д-р Владимир Пенчев

доц. д-р Джени Маджаров

доц. д-р Вихра Барова

доц. д-р Екатерина Керемидарска

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемът за трайните естетически въздействия, или както вече се е наложило в българския език – телесни модификации¹, е изключително актуален. Съвременното общество демонстрира толерантност към всякакъв тип промяна на тялото. Навсякъде могат да се видят реклами и билбордове на пластични хирурзи, повечето козметични студия предлагат разкрасителни процедури, включващи промяна на формата и обема на устните, присаждане на мигли, перманентен грим, все по често хората прибегват до опъване на

---

¹ Понятието е превод на английския еквивалент – “body modifications”

бръчки, изтегляне на мазнини, фитнес програми и още много сходни услуги. Съществуват и друг тип телесни модификации. Те от своя страна имат, както декоративна функция, така и служат за демонстриране на по-различен усет за естетика. Съвременното общество издига тялото в култ и едновременно с това търси всякакви алтернативи и услуги, които да могат да паснат на абсолютно всеки един член на общността. Така салоните за красота и студиата за татуировки добиват масова популярност. Търсенето обуславя предлагането, поради тази причина в София в последната години са открити четири нови студия за татуировки и то само в района на Женския пазар, район, където не би могло да се предполага, че такъв тип въздействия над тялото биха били популярни. Появата на различни предавания на тази тема, както и честото им присъствие в медийното пространство, провокират все повече интереса към явлението. Част от причините за нарастващата популярност на различните типове телесни модификации се корени във влиянието на медиите при изграждането и усвояването на нови културни и образцови модели.

В последните 30 години започва да се забелязва все по-засиленото масовизиране на явлението. Проведеното през 2020 г. изследване на Нилсен Адмосфер установява, че 28% от българите притежават поне една татуировка. Малко повече от татуираните са жени (30% спрямо 26% от мъжете) и тези от по-младото поколение (37% от 15 до 34-годишните)². Две години по-късно през 2022 г. е публикувано още едно изследване, касаещо същия проблем. Една от водещите независими социологически агенции на българския пазар - „Тренд“, основана през 2016 г., член на Европейската асоциация за социални и маркетингови проучвания (ESOMAR), Българската социологическа асоциация (БСА) и Германо-българската индустриално-търговска камара (ГБИТК) прави свое проучване на тема „Нагласи на българите спрямо татуировките“. Част от заключенията на компанията, направени на базата на анкетиране на 1004 респондента показват, че „Малко над един милион българи имат татуировки. 22% от хората посочват, че биха променили мнението си за непознат човек, когато видят, че има татуировки. 21% от българите са съгласни с твърдението, че хората с татуировки са по-склонни към криминални прояви. Отношението към татуировките е в силна зависимост от възрастта.“³ Фактът, че в разстояние на две

---

² <https://www.nielsen-admosphere.bg/news/nielsen-mini-tatuirovkite>

³ <https://rctrend.bg/project/%d0%bd%d0%b0%d0%b3%d0%bb%d0%b0%d1%81%d0%b8-%d0%bd%d0%b0-%d0%b1%d1%8a%d0%bb%d0%b3%d0%b0%d1%80%d0%b8%d1%82%d0%b5->

години излизат две различни независими едно от друго проучвания показва, че има нужда да се обърне внимание на това явление. Първо заради актуалността на проблема и второ, за да бъде възможно събирането на информация, както от по-старите поколения, така и от по-новите, защото по този начин може да се проследи причинно-следствената връзка при промяна на отношението към конкретния вид телесни модификации.

Периодът, върху който е насочено изследването на трайните естетически въздействия върху човешкото тяло, е умишлено избран. Тъй като все още могат да бъдат записани автентични разкази както от втората половина на ХХ век, така и от началото на ХХІ век. Времевата рамка позволява и наблюдение над промените в културата, които са провокирани от смяна на политическата система и отстъпване на съветското социалистическо влияние пред това на западните културни модели. По този начин се създава една среда, в която все още съществува мисленето и осмислянето на тялото и телесните модификации, типични за предходния период, които от своя страна едновременно се противопоставят, но и съществуват в симбиоза с все по-разрастващия се обхват на нововъведенията. Възходът на консуматорската култура също е фактор, тъй като телесните модификации постепенно се превръщат в услуга, която оформя един вид отношения на клиентелизъм, при които професионалистите, заети в бранша, я продават на желаещите да модифицират тялото си. Този фактор води и до друга основна точка на изследването, която се концентрира върху телесните въздействия като навлизащи в масовата култура.

Целите на изследването са четири основни:

1. Проследяване на развитието на телесните модификации в България през втората половина на ХХ век и началото на ХХІ век.
2. Маркиране на началото на професионализиране на явлението и неговото развитие, както и анализ на причините за нарастващата популярност на телесните модификации в България.
3. Маркиране и анализ на промяната в отношението към телесните модификации както при поколенията, родени и живели в периода преди 1989 г., така и на тези, които идват след тях и са представители на културата на прехода.

4. Проверка на хипотезата, че притежателите на телесни модификации принадлежат към субкултурна общност.

Поставените задачи в настоящото изследване включват:

1. Разглеждане на промяната по осмисляне на тялото, посредством някои класически концепции, свързани с антропогенезата на културата, чистотата на тялото и властта над него.
2. Разглеждане на идеите за тялото в български контекст.
3. Разглеждане на промяната в светогледа на дадени групи от българското общество относно влиянието на западните идеологии.
4. Изясняване на стремежа към перфектност и издигане на физическото и материалното в култ, което позволява обособяването на множество различни образцови модели при модификациите.
5. Маркиране и анализиране на видовете форми на трайни естетически въздействия, които се наблюдават, както и промяна на тяхната употреба.
6. Проследяване етапите на промяна при употребата на трайните естетически въздействия.
7. Обособяване на няколко категории, които събират личните причини и значения за самия индивид.

РЕЗЮМЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Първа глава.

В първата глава на изследването е направен литературен обзор, тъй като темата за трайните естетически въздействия върху човешкото тяло вълнува изследователите от десетилетия. Разгледани и анализирани са изследвания от различни научни сфери. В началото на главата са посочени исторически, етнологички и антроположки текстове предимно на чуждестранни автори. Обзорът продължава с подобрени социоложки и психоложки текстове, тъй като именно в тези сфери е обърнато изключително внимание именно на разглеждания проблем. Следва преглед на литературата в сферата на криминологията, тъй като една от важните части за настоящия дисертационен труд е анализът на отношението към телесните модификации. В края на главата са разгледани и научно популярни издания, както и медицински изследвания, за да може по-лесно да бъде очертана актуалността на избраната тема.

Втора глава

В тази глава е разгледан проблемът за тялото и начините, по които се възприема от обществото. В началото са разгледани и подобрени изследвания, свързани с някои от класическите концепции за тялото. Обърнато е внимание на връзката между тялото и обществото, идеята за човекът-машина, както и промяната на властта над телесното в различните културни периоди. В настоящата глава са разгледани и част от по-новите концепции, които са свързани с теорията за половете, феминистката идея и влиянието над съвременното осмисляне за собствеността над тялото. Благодарение на изведените концепции е обърнато внимание на някои социални аспекти и функции на телесните модификации. В края на втора глава са разгледани и български автори, които се занимават с проблема за телесното в българската култура.

Трета глава

Третата глава разглежда проблема за телесните модификации, анализирани през българския съвременен контекст. За целта се започва с отношението към перманентните въздействия върху тялото в традиционния период. По този начин се поставя акцент и върху

християнската представа, която се открива и до днес. Различните културни пластове в отношението към телесните модификации се допълват и от очертаване на възприемането на татуирането през социалистическия период като в частност са споменати затворническите перманентни рисунки и е акцентирано върху казармените татуировки. Анализът на телесните модификации продължава с очертаване на тематиката на изображенията, където е демонстрирана динамиката при промяна на символите.

Четвърта глава

В четвъртата глава са проследени различните механизми за социализиране на явлението. Различните обществени прояви, които се организират от края на ХХ век като Tattoo Fest и Tattoo Expo имат за цел да популяризират явлението и да го представят на широката публика. Устойчивостта на тематичните фестивали показва все по-засилващия се интерес към телесните модификации в България. Роля за масовизиране на явлението играят медиите, специализираните платформи и интернет страници, посветени на телесните модификации.

ПЪРВА ГЛАВА

За първи път понятието „тату“ се споменава от кап. Джеймс Кук. В своя дневник за „Първото околосветско пътешествие“ той описва своята среща с местното население в Таити. Прави впечатление, че в своя запис от 13 юли 1769 г., той отбелязва, че и двата пола украсявали своето тяло с както го наричали на своя език – „татоу“. Понеже е болезнено действие, особено татуирането на задните части, затова се случва един път в живота, никога не се пристъпя към него преди навършването на 12 – 14-годишна възраст“ (Куук 1893).

Детайлното описание на процеса от пътешественика е от изключително значение не само за запознаване с порядките на тази чужда култура, но също и с популяризиране на термина. Въпреки, че това явление е било познато и при култури, разположени на територията на Европа, термините, които използвали били различни, както свидетелства Кристофър Джоунс, в опита си да проследи развитието на явлението в Рим и Древна Гърция. Независимо от това, засвидетелстваното от капитан Джеймс Куук в неговия дневник е изключително важно. Тъй като понятието „стигма“ променя многократно своето значение

и в последствие дори добива отрицателни конотации, докато татуирането става обществено разпространен термин, който съществува и до днес.

Първото специализирано и най-пълно изследване върху татуировките принадлежи на Улфрид Хамбли, издадено през 1925 г. В него авторът прави опит да проследи историята на татуирането. В своята монография той спазва характерната за този период тенденция за представяне като първоначално описва т. нар отрицателни ритуали или „табу“, положителни ритуали, религиозни посвещения и занаята на татуиращите с примери от Северна Америка, общности в Асам, жителите на Полинезия, Борнео, Западна Африка, както бележени на тялото и религиозните знаци на индусите. Позовава се и на автори, обръщали внимание на тези теми преди него като В. Търнър и Дж. Фрейзър.

В опита си за създаване на цялостно изследване по темата за татуирането в различните култури анализира и символиката на цветовете, като обръща специално внимание на бележенето на тялото в случаи на смърт, траур или екзекуция. Авторът акцентира и на статусните функции при маркиране на тялото, както и на племенната принадлежност. Благодарение на богатия снимков материал се виждат документирани и по-радикални обичаи като например скарификация⁴.

След дадените примери, служещи за въведение в темата, следва да се концентрираме върху трудовете, занимаващи се с тези теми изцяло в съвременен аспект. Един от първите антрополози, които започват да обръщат внимание на съвременния аспект при татуировките, е Марго Демейо. През 2000 г. излиза нейното изследване, посветено на културната история на съвременната тату-общност в Америка. Като подход, тя избира да анализира явлението от общото към частното. Според авторката, важна роля в изграждане на тази общност изиграват студиата и конвенциите, които включват огромни групи от съмишленици и заинтересовани в тази сфера. Появата на интернет и различните форуми допринасят още повече за информиране по темата. Изследването е проведено в края на 90-те години и е от изключително значение за съвременната наука, тъй като Демейо се опитва да открие различните влияния, които спомагат за създаването на личен смисъл при татуираните.

---

⁴ Скарификация е официален термин при телесните модификации, при които умишлено се правят белези върху човешкото тяло. Изображенията са сходни с татуировките, но с много по-малко детайли. Този похват и до днес е считан за изключително радикален, поради тази причина не се практикува навсякъде.

Наблюденията и част от заключенията са от изключителна важност и за настоящото изследване, тъй като в трета глава ще бъде анализирана ситуацията в България и ще бъде възможно да се провери до каква степен тези твърдения могат да бъдат приложени тук и, ако не, какви са причините за разликата.

В края на 80-те и началото на 90-те години интересът към татуировките се възражда и при социолозите. Тогава започват да се правят изследвания, които разглеждат проблема от друг ъгъл. Клинтън Сандерс е сред първите изследователи, които обръщат внимание на, както той ги нарича, „комерсиални татуировки“. С други думи, той обръща внимание на съвременната картина. В началото той маркира значението на модата и облеклото и в този смисъл включва и телесните намеси. Прави опит да анализира татуирането през институционалната теория за изкуството, чрез която посочва, че различните приложни занаяти, фотографията и татуирането навлизат в една своеобразна сива зона, която е на границата между изкуство и занаят. Най-голяма част от изследването на Сандерс е посветено на професионалистите, избрали да се развиват в тази сфера. Безспорно, това е първото задълбочено изследване, което хвърля светлина върху тази професия, отсявайки проблемите с обучението, израстването и социалната стигма, свързана с такъв тип трудова дейност. Може би най-важните приноси на изследването са свързани именно с причините за поставяне на татуировка. Според него, има два основни фактора. Единият е свързан с обществения натиск – в това число влизат принадлежност към дадена група или влияние на приятелското обкръжение. Вторият фактор е свързан с лични подбуди, тук дизайните са свързани предимно с персонални символи и значение, най-често свързани със семейството или персонални предпочитания, или хобита. Голяма част от анализа на татуирането авторът концентрира около стигмата и съжалението за конкретното решение за телесна модификация (Sanders 1989).

Темата за телесните модификации продължава да бъде актуална в полето на хуманитарните науки. През 2003 година Майкъл Аткинсън прави едно от най-пълните изследвания на тази тема. В своята книга авторът се занимава с два основни социологически проблема. Неизбежно за настоящото изследване е да се спомене и влиянието на криминологията при изучаване на татуировките. Определено един от стереотипите, свързани с телесните модификации, произхожда именно от криминално проявените. Както полинезийските татуировки се превръщат в емблема, така и когато се мисли за

затворнически татуировки обикновено в съзнанието на хората първо изплуват руските затворнически татуировки. Ефрат Шохам изследва влиянието на руските затворнически татуировки в израелските затвори. Той също откроява, че изображенията са с богата история и крият своята символика и таен език. Криминалистът също отбелязва, че тази традиция сред руските затворници е толкова силна, че дори и когато бъдат преместени в други затвори, в частност в Израел, където условията са коренно различни, властите на даденото място ежегодно изземат множество импровизирани машинки за татуиране. В своето изследване той прави типология на изображенията. Специфичният език на татуировките предполага и специален подбор на изображенията. Всяка банда или клан има своите особености, така изображение, което не е одобрено от групата, се счита като вид кражба на ранг, статус или идентичност. По този начин, разкритите с неподходяща татуировка, несъответстваща на тяхното положение, биват заловени, пребивани и татуировката им бива насилствено премахвана. Обикновено става с татуиране на знака хикс върху предходната илюстрация, който вече се натовазва със символика на наказанието. Наличието на хикс по тялото на даден затворник означава, че той е наказан от останалите от групата, заради своята измама (Shoham 2015: 68).

На база на споменатите изследвания в областта на криминологията могат да бъдат направени важни изводи, относно обществените нагласи. Тези изследвания са от изключително значение, тъй като показват устойчивостта на затворническия кодекс и символиката, заключена в изображенията. Въпреки, че проучванията са проведени в различни локации – едното в САЩ, а другото в Израел, може да бъде изведен един общ модел. Затова цитираните примери са от изключителна важност, тъй като в следващата част на дисертационния труд ще се опитаме да проследим каква е взаимовръзката между затворническите изображения и обществените нагласи към татуировките като цяло.

ВТОРА ГЛАВА

Човешкото тяло е един от основните обекти, изследвани от редица науки. Първоначалните проучвания започват с началото на медицината и опознаването му като биологична единица. Бронислав Малиновски смята, че тялото следва да се приеме като принадлежащо към животинския вид. Човекът като организъм трябва да съществува при

условия, които не само осигуряват оцеляване, но също така позволяват здрав и нормален метаболизъм. Някоя култура не може да съществува трайно, ако групата не се подновява постоянно и нормално. В противен случай културата ще загине, поради прогресивно отмиране на групата. Така, върху всички групи от човешки същества и върху всички индивидуални организми вътре в групата, се налагат определени минимални условия. Можем да дефинираме термина „човешка природа“ като изхождащ от факта, че всички хора трябва да се хранят, да дишат, да спят, да се размножават и да изхвърлят отпадъчни продукти от своите организми, където и да живеят и какъвто тип цивилизация да имат (Малиновски 1990: 92). Познавайки се на биологичния детерминизъм, той осмисля човешкото поведение и дава обяснение на термина „човешка природа“. Според него, културата се задвижва именно от биологичните потребности и импулси. Малиновски смята, че функционалното обяснение на изкуството, развлеченията и обществените празненства, вероятно също се отнася пряко до физически реакции на тялото към ритъм, звук, цвят, линии и форми, и комбинации между тях (Малиновски 1990: 108).

Ако Малиновски смята, че в основата на културата стои физическото, Дюркем от своя страна, определя човешката природа като двойствена. Самият човек остро е усещал тази двойственост. И наистина, повсеместно той се е осъзнавал като образуван от две коренно разнородни същества: тялото, от една страна, и душата, от друга (Дюркем 1990: 56). Според него, тези две части на човека, не просто се отличават, а дори могат да бъдат разгледани като противоположни и той ги определя като независими. Тялото принадлежи на материалната сфера, която познаваме благодарение на сетивния опит; родината на душата е другаде и тя се стреми непрестанно да се върне там. Тази родина е светът на свещените неща. На душата се приписва и още едно достойнство, което винаги е било отказвано на тялото. Докато последното се разглежда като профанно по същината си, душата вдъхва нещо от онези чувства, които повсеместно са били пазени само за божественото (Дюркем 1990: 56). Идеята на Дюркем е свързана с импулсните и егоистични подбуди, които влизат в противовес с моралната активност. Според него, сетивните желания са ориентирани към индивида, докато душевните и управляващи морала са универсализирани. Въпреки, че двата свята на човека са противоположни, те все пак съжителстват заедно и успяват да се преплитат един в друг. От твърденията на Дюркем

може да се види и друг аспект на културата, а именно връзката между физическото и душевното.

Проблемът за тялото и душата се среща и при Марсел Мос. Той прави опит да даде дефиниция за „личност“, използвайки латинското наименование „persona“, чийто смисъл първоначално означава маска или персонаж в трагедиите. Persona продължава да означава измислено лице, маска, или герой в комедия или трагедия, лукавство, лицемерие – нещо чуждо на Аза, тъй като личностният характер на правото е вече създаден, то persona вече се превръща и в синоним на истинската природа на индивида. От друга страна, създадено е правото да бъдеш persona. Такова не притежава единствено робът. Той няма личност и не притежава своето тяло, няма прадеди, име и състояние. Старото германско право още повече го разграничава от мъжа – собственик на своето тяло. Когато се създава саксонското и германското право, крепостните не са собственици на тялото си, но затова пък имат душа, с която ги дарява християнството (Мос 1990: 115). Първоначално, Мос частично потвърждава тезата на Дюркем за двойствеността и противопоставянето на физичното и метафизичното, но в следствие доразвива тази идея. Според него, при изследване на човека, няма как той да бъде разглеждан само през призмата на анатомическата или физиологическата теория или само чрез психологическата, или социологическата. Необходим е троен ъгъл на зрение, гледната точка на „тоталния човек“ (Мос 1990: 118). Точно това схващане подпомага разбирането, че тялото е първият и най-естественият инструмент на човека, по-точно първият или най-естественият технически предмет на човека, който същевременно е и техническо средство (Мос 1990: 120).

Бурдийо пък, предлага още една концепция, смятайки, че връзката с тялото е основно измерение на хабитуса, което е неразделно от езика и времето. Няма как то да бъде понижено до „представа за тялото“ или „телесна концепция“, субективна репрезентация, широко основана на идеята за собственото тяло, отразена и в представите на другите. Според него тялото вярва на ситуацията, в която участва. То не представлява това, което изпълнява. „Наученото от тялото“, не е това, което някой притежава, като например познание, за да може да бъде демонстрирано, а по-скоро е нещо, представляващо някой. Това най-добре се вижда при необразованите общества, където познанието никога не се отделя от тялото (Бурдью 1990: 77).

Фуко борави с още една концепция за тялото, погледнато от физическа гледна точка. Авторът показва, че в определен културен период тялото се осмисля като даденост, благодарение на която се предопределя и самата социална функция. По-късно обаче, през втората половина на XVIII век, концепцията се променя и така тялото започва да се схваща като нещо, което може да се фабрикува. От безформеното тесто на непригодното тяло се създава една полезна машина (Фуко 1990: 342). Според автора, идеята за човека-машина се появява от промяната при осмисляне на смъртта. Позовавайки се на полето на социологията той смята, че смъртта започва да се превръща в частно право. Той смята, че така започва да се оформя властта върху живота. Фуко разделя това явление на два полюса: единият е свързан именно с тялото-машина, което се дисциплинира, дресира, неговите способности се увеличават, нараства неговото покорство и полезността му, и по този начин се включва в ефикасни икономически системи на контрол. Така се оформя дисциплината „анатомополитика на човешкото тяло“ (Фуко 2019: 197). Вторият полюс, според него е центриран около тялото-вид. То се осмисля като проникнато от механиката на живота и служещо за опора на биологичните процеси. Тази трактовка става все по-популярна и започва да се използва все повече в научните среди.

Новите трактовки и тълкувания на тялото, и възприемането му в общността, са повлияни от редица фактори и политики, които ще се опитаме да засегнем в тази част, за да можем по-лесно да разберем промяната в нагласите, осмислянето и значенията на трайните естетически въздействия върху човешкото тяло. В такъв случай няма как да не обърнем внимание на идеите за естетиката. Разбира се, този проблем само ще бъде маркиран, тъй като е предмет на изследване на други науки, каквато е философията, например. Поради тази причина, просто ще направим опит за маркиране на понятието. Според Кант, за да може нещо да се определи като красиво, към него се отнасяме не с разсъдък към обекта с цел познание, а чрез способността за въображение. Или с други думи, това наше осмисляне на предмета не е логическо, а естетическо. От тук следва, че това възприятие е субективно. Обективното възприятие носи в себе си реалното приемане на емпиричната същност, докато субективното обуславя вкуса. В тази връзка се появява и понятието за интерес. Кант твърди, че интерес се нарича удоволствието, което свързваме с представата за съществуването на един предмет. Едно такова удоволствие има същевременно отношение към способността за желание или като нейно определящо основание, или поне като

необходимо, свързано с нейното основание. Но когато въпросът е дали нещо е красиво, ние не искаме да знаем дали съществуването на това нещо е важно за нас или за друг, или би могло да бъде важно, а как ние го преценяваме при простото съзерцаване (в нагледа на рефлексията) (Кант 1993: 78-79). Тези съждения са нужни, тъй като в края на XX век и началото на XXI век започват да се оформят нови концепции за тялото. Те определено не изключват предишните идеи, а по-скоро допълват представите и поставят нови категории, чрез които да осмисляме телесното. Както Кант заявява – субективността е тясно свързана с усещането и чувствата на наблюдаващия. Вкусът е способността за преценка на един предмет или на един начин на представяне, чрез удоволствие или неудоволствие, без всякакъв интерес. Предметът на такова удоволствие се нарича „красив“ (Кант 1993: 86).

Един от учените, които поставят начало на новото течение в осмисляне на тялото, е Браян Търнър. Неговите анализи са логично продължение на някои от основните концепции за тялото, описани по-горе. В дадения случай, той пречупва тялото през призмата на новите световни тенденции в икономически и политически аспект. Авторът се осланя и на идеята за власт и контрол над тялото, и новите политики. Тъкмо биологическият фактор и стремежът към здраве и дълголетие служат като предпоставки за изграждане на нови идеи. Според него се очертава и друга водеща сила и това е „потребление“-то. Удоволствията на тялото никога не са съвсем напълно включени чрез консуматорството. Те може и да са се превърнали в черти на индивидуалния протест и опозицията. В късния капитализъм се оказва, че има радикално разделение между производството и желанието, което спомага за разпространението на незадоволеност и разочарование. Икономическата криза на късния капитализъм дава нов обрат на парадокса на Малтус: човешките удоволствия, които варират, растат в геометрична прогресия, докато капацитетът на потребление расте в аритметична прогресия. Пропастта между очакванията и потреблението представлява „ниво на относителни загуби“, което е и фокус на социалното нарушаване на равновесието. Поради тази причина, общественото правителство изисква и правителство на тялото. Всички управляващи структури включват регулации, а те от своя страна налагат уеднаквяване на стандарта. Бюрократичната регулация на населението се прилага, както предполагат Вебер и Фуко, чрез индивидуализиране на тялото, а в съвременните общества моралната регулация на телата се постига благодарение на здравето. Проблемът е, че здравето, както и удоволствията са лични и индивидуални, именно защото възплъщението

винаги е уникално. Телата могат и да бъдат управлявани, но възплъщението е на основата на индивидуалността (Търнър 2008: 211). Концепциите за тялото в съвременността стават все по-комплексни. Благодарение на наложения идеал на спортното тяло, започва да се налага едно ново възприемане за естетика, която постепенно започва да се превръща в обща рамка или както Кант ги нарича, „образцови модели“. Тук спортното тяло е образец на „новото“ тяло. По-нататък ще разгледаме по какъв начин то е повлияно и в същото време влияе на половите възприятия, свързани с физическото.

Следвайки физическата визия, като основна движеща сила, е нужно да се споменат и някои изследвания на спорта. Манценрайтер прави изследване за влиянието на спорта над концепциите за човешкото тяло в Япония. Авторът заявява, че политическата икономика, във фукоямския смисъл, като водещ принцип на контрол, продуктивност и рационализация, оставя своя отпечатък в културата на тялото, телесните практики и политиките на тялото повече от век. Преследването на национални цели за построяване на националността, мобилизацията и покачването на продуктивността в японската държава, се превръща във водещ актьор на политическата икономика на тялото. Западните спортове повлияват на усещането и позиционирането на индивидуалното и колективното тяло (Manzenreiter 2015: 255). През целия XX век се забелязва тенденция към развитие на интереса към спорта. Тя е провокирана от все по-силно налагащата се идея за естетика на тялото и за вече споменатата идея за здравето. Така спортното тяло постепенно започва да се оформя като един от образцовите модели на новото време. А тази тенденция, от своя страна, започва силно да влияе върху осмислянето на тялото в обществен контекст.

Следвайки логиката на стремежа към наложения образец за перфектното тяло, Сандърс извежда още едно понятие: „Скулптиране на тялото“, или както би бил българският термин – „извайване на тялото“. Пластичната хирургия е доминираща при трайното променяне на тялото, практикувано в съвременните западни общества. Въпреки че този тип намеса често се използва, за да смекчи стигмата, която изпитват индивидите основно от своите лицеви изкривявания, тя по-скоро се прилага от естетична гледна точка (Sanders 2008: 7). Въпреки, че се говори за стремеж към универсализация, трябва да се спомене, че в началото на новото хилядолетие индивидуалността сякаш взема превес. Тялото започва да се слага в различни подкатегории. Редица учени твърдят, че новият наложен модел е тясно свързан със сексуализирането на тялото, следователно физическото

взема превес. Така започват да се изграждат рамки, в които трябва да влезе всеки вид тяло. Появяват се концепции за перфектното женско тяло, перфектното мъжко тяло, дори и за перфектното етническо тяло. Тези схващания се изразяват в различни политики на тялото, следователно се появяват идеи за политики на женското тяло, политики на мъжкото тяло и т.н.

Сюзън Бордо е един от най-значителните изследователи, които се занимават именно с теми като политики на тялото. В част от нейните търсения се засягат проблеми, свързани с автономността на тялото и влиянието на обществото. В своите проучвания засяга редица здравни проблеми като хранителните разстройства, активизирани на психическа основа, като анорексията, например. Според нея, чрез подчертаване различния фокус на сведенията и промотиране на отклоняващи се от нормата интерпретации за тялото, тези теоретични перспективи съвместно застъпват неотложността за изучаване на тялото като културен текст. Така телесната форма, размер, външен вид, движение и опит са повлияни от собствената интеракция с другите в конкретна култура (Bordo 1989: 14). Тя визира влиянията в западната култура, където стремежът към перфектното тяло, което да отговаря на наложените обществени критерии, често може да доведе и до аномалии. Индивидът, опитвайки се да отговори на образцовите модели, често не успява да разтълкува границата между приетото и това, което вече започва да бъде тълкувано като отклонение.

Посочването на предходни изследвания е изключително важно за разбиране на социалните аспекти и функции на трайните естетически въздействия върху тялото. Дезмънд Морис нарича трайните украси на тялото „телесно осакатяване“. Според него, този тип намеси са характерни предимно за по-затворения тип общности, където лоялността към групата е от изключително значение. Определя ги като видове значки, които не могат да бъдат свалени и които до края на живота отличават собствениците си от всички останали групи. Често нанасянето на украса се извършва със специален ритуал, нещо като племенно посвещение, по време на което новопосветеният трябва да изтърпи значителна болка. Болката е важна част от процеса на обвързване – физически кошмар, който свързва още по-здраво онези, които са го преживели. Придобиването на членство в групата трябва да бъде изпитание и то толкова трудно, че човек завинаги да го запомни като важна част от живота си (Морис 2002: 348).

Сандерс описва още няколко типа на трайни естетически намеси. Според него поставянето на пийрсинг и скарификацията също са варианти на тези перманентни разкрасителни процедури. В повечето съвременни общества тези действия се приемат като украсяващи. Въпреки това, в традиционните общности ситуацията е малко по-различна. Сандерс дава пример с общността *чикрин* в централна Бразилия, където ушите и на двата пола се пробиват веднага след раждането, като дупките са разширявани, чрез дървени тапи, наподобяващи пура. При момчетата се пробива и долната устна, като с времето се разширява и украсява с наниз от мъниста. Когато момчето постигне полова зрялост се подстригва и дупката на долната устна е разширена до такава степен, че да може да се постави овална дървена плоскост, наподобяваща паничка (Sanders 2008: 8). Както се вижда от описаното, такива декорации имат специална символна функция. Чрез тези практики се демонстрира пред общността, че момчето вече е станало мъж и така трябва да бъде възприето от цялата общност. Тази дейност определено може да бъде категоризирана като традиционна, тъй като по този начин изглеждат всички мъже чикрин. В същото време, можем да заключим и валидното твърдение за съвременността, че това е представата за начина, по който трябва да изглежда мъжкото тяло в дадената култура, следователно, този изглед може да бъде категоризиран като образцов модел.

Дездмънд Морис предлага друга трактовка на тези действия – в полуголите племенни общности боядисването и татуирането на тялото са широко разпространени и в много случаи са въздигнати до вид изкуство – може би първият вид изкуство за нашия биологичен вид. Друга форма за украсяване на тялото е по-крайният процес на белязването, който цели да остави върху кожата изпъкнали белези с различна форма, чрез втриване на въглен или други материали в прясно наранени участъци на кожата (Морис 2002: 358). Според автора татуирането и бележенето са предимно знак за принадлежност. Като пример за своето твърдение дава широко разпространените изображения на символи на любовна връзка (сърца и стрели) или културни пристрастия (патриотични знамена и национални емблеми), използвани в съвременните общества.

Дерек Робъртс също изследва културата на телесните модификации, но вече в съвременен контекст. Неговото внимание е провокирано от разрастващия се обхват на модификациите в световен мащаб и постепенното им категоризиране като „нормално“. Някои от занимаващите се с телесни модификации гледат на своите намеси като опит за

битка или корекция на изчезващата модерност. Фишер смята, че трайните естетически въздействия могат да бъдат конструирани по начин, по който индивидът се опитва да придобие някаква сила над своето тяло (Fisher 2002: 103).

След като бяха маркирани някои от основните концепции в хуманитарните науки, за да започнем да се прехвърляме постепенно към българския контекст на явлението, ще разгледаме отношението към тялото в нашата култура, като проследим определени елементи от различни периоди. Християнското разбиране за тялото директно се основава на старозаветното еврейско виждане за тялото и телесността. То разглежда човешката същност като единство на душа и тяло. За разлика от елинското виждане относно логоса като принцип на ума, то разглежда познанието като цел, тоест одухотворяване на човешката личност, а нейното тяло и душа обмисля като логосно с център сърцето, който е главният душевен и физически орган (Гајић 2009: 86). В българската култура се разкриват различни влияния и културни пластове. Част от представите за тялото са силно повлияни и от християнските вярвания. Васил Гарнизов анализира схващанията за телесното, пречупени през призмата на фолклорните разкази за сътворението на човека. За целта, авторът разделя тялото в няколко категории, според различните вярвания. Първата, е свързана със земния произход на телесното. Известно е, че в Библията са включени два не съвпадащи си разказа за създаването на човека от Бога. Първият от тях, определян като „народно“ предание, представя човека като двучастен. Адам бил сътворен от Яхве от земен прах и жизнен дъх; впоследствие, от неговото ребро, била направена жената. Според втория от тях, определян като „жречески“ и принадлежащ към по-късния пласт сред библейските сказания, Бог сътворил човека „по свой образ и подобие“, създавайки поотделно мъжа и жената, като текстът не уточнява как и от какво (Гарнизов 1995: 6).

Ивета Пиргова смята, че нееднородните представи за човешкото тяло са следствие от изграждането на фолклорна концептуална система, представляваща сложно синкретично единство на заварени (от архаичната култура - митология, езическа религия, изкуство, култови практики) и утвърдени (предимно чрез монотеистичните религиозни учения - християнство и ислям) мисловни конструкти и сетивни образи на неговото устройство (Пиргова 1995: 29). Идеята за дуалистичния модел е онази основна рамка, в която повечето изследователи поставят своите изследвания на представите за тялото в традиционния мироглед на различни култури, така и на българската. А именно, че човешката цялост има

две начала (физическо и духовно). Нарушаването на този баланс обикновено е свързано с появата на различни болести (физически или психически) или демони, които са пратени от по-висша сила. Но всъщност, това е начин за обяснение на отклоненията от нормата и налагането на контрол от общността, посредством различни ритуални практики, като по този начин се прави опит да се постигне баланс между материалното и нематериалното.

Боряна Ангелова-Игова разгръща още повече идеята за човека-машина, като обект на нейното изследване са професионалните спортисти. Според нея появата на професионалните спортисти е от изключително значение, тъй като те се произведители на символен капитал, чрез който легитимират властта. Разбира се, при такъв тип политика, мащабното производство е от изключителна важност, без значение дали става въпрос за материални блага или за символен капитал. В случая на спортистите, е необходимо те да се специализират с оглед на по-доброто представяне. Спортното тяло през тоталитарния режим се различава от това в древността, тъй като в миналото тренираното тяло било всестранно развито. Започва да се оказва, че някои мускулни групи са по-важни от други и съответно се наблюдават изменения и в самите тела на спортистите, като тези изменения са с оглед на тяхната функционалност и успеваемост, затова и днес сме свидетели на крайности в тези аспекти (Ангелова-Игова 2017: 87). Разбира се, налагането на този образ става постепенно. Благодарение на силно акцентирание на държавната политика върху спорта и специализирането на спортистите в определени сфери, естествено, започват да се реализират и желаните резултати. От тук насетне, спортистите се превръщат в идеал, благодарение на огромния символен капитал, който трупат. Превръщайки се в идеал, образуват един своеобразен елит, който служи като пропаганден инструмент на държавата.

ТРЕТА ГЛАВА

В настоящата част от изследването е обърнато внимание изцяло на българския случай. За целите на изследването ще се разгледат телесните модификации в различни периоди от българската култура, като някои ще бъдат просто маркирани, а други ще бъдат разгледани по-подробно и ще бъдат анализирани, за да успеем да си обясним развитието на явлениято и настроенята към него. Времето рамка ще бъде отделена в три основни

категории – традиция, социалистически период и съвременност. Ще бъдат проверени концепциите и категориите на авторите, описани в предишните глави, за да се разбере дали са приложими в българския контекст. Друг проблем, който ще бъде разгледан ще бъде свързан с влиянията върху възприятията на общността, за да може да се обяснят все по-разрастващите се измерения на телесното модифициране в България.

Изследването на трайните естетически въздействия върху тялото в България е изключително актуален проблем, тъй като в научната литература предимно се акцентира на древността, докато XX и началото на XXI век почти не са засегнати. Освен публикуваните статии, които са част от настоящото изследване: „Музей на татуировката в България – амбиции, стереотипи и реализация“, която изследва опит за създаване на изложба, посветена на историческото развитие на татуирането в България; „Only God can Judge me - занаятчии vs. артисти“ – която акцентира върху професионалистите в тази сфера, разликите при различните татуисти и държавните регулации, свързани с този бранш; „От шевицата до жътварката. Опит за изграждане на български стил в татуирането“, където се проследява трансформацията на някои от изображенията, станали актуални в последните години и „Body Suspension – радикалният израз на човешкото тяло в публична среда“, която акцентира над физическите пърформънси, свързани с крайните телесни въздействия, често типични за различните фестивали за телесни модификации, съществуват само още две изследвания на тази тема. Първото е на В. Димитрова „Татуировки и отношение към тялото, сглобяване на идентичност“, публикувано през 2005 г. В него се залага на концепцията за татуирането като маркер на идентичност и идеята, че татуировките са крайно проявление, тъй като са перманентни белези. Второто проучване е магистърска теза, защитена във философски факултет на СУ „Свети Климент Охридски“ на тема „Татуировките от табу до мода. Антропология на тялото и форми на конструиране на индивидуална и колективна идентичност“. Тук авторката прави опит да анализира телесните модификации в България, пречупени през призмата на субкултурната идентичност, подобно на Питс и Робъртс. Частично целите на изследването се доближават до тези на настоящото изследване, но акцентът и подходите се различават.

Именно липсата на такъв тип изследвания провокира и интереса към телесните модификации и българския им контекст. Разбира се оформя се една пропаст в науката, тъй като тук акцентът е по-скоро съвременността, и за да се изгради по-цялостна картина на

явлението е нужно да се направи опит за проследяването му именно през тези периоди, за които липсват сведения и изследвания. Маркирането на традиционния период и споменаването на древни практики служат за отправна точка, за да може да се проследи практикуването на телесни модификации, както и промените, които настъпват. Безспорно различни вярвания и нагласи, които не са актуални днес, остават под формата на стереотипи. По-долу в тази глава ще видим именно по какъв начин различните поколения възприемат татуировките и пийърсингите в съвременния контекст.

Първите официални студиа за татуировки се откриват много по-късно в България. Въпреки това, практиката за рисуване на перманентни изображения върху тялото била достатъчно разпространена и позната. Аткинсън твърди, че татуирането при американските затворници става изключително популярно през 60-те години на XX век. Почти всеки един затворник, без значение от своя произход и етнос притежавал татуировка. Техните специфични изображения стават толкова популярни, че дори повлияват стиловете на татуиране през следващите 20 години (Аткинсън 2003: 40). Разбира се в социалистическа България трудно би могло да се говори за западно американско влияние, но както беше споменато в предишни части на изследването, това явление било изключително популярно и в съветските затвори. Ето тук вече може да се търси връзка между татуирането в българските затвори и съветското влияние. Липсват изследвания на това явление в български контекст, но за съжаление и в настоящата глава темата няма да бъде разгледана изключително подробно, тъй като би било добре, ако се отдели като самостоятелен проблем, на който да се обърне специално внимание и да се обособи в отделно подробно проучване.

Отрицателното значение на татуировките е толкова силно, че дори и тези, които са направени извън затворническия контекст, се смятат за недопустими. Татуирането през социализма се счита предимно за мъжка практика. В част от проведените интервюта за целите на изследването, мотивът за принадлежността се преповтаря дори и извън затворническия контекст. Някои от събеседниците, родени през социализма, разказват, че техните татуировки са правени още в училище преди казармата. Мотивът за мъжествената постъпка, която да впечатли дадения обект на желание от срещуположния пол, изглежда доста разпространен и се среща още през '70те години на XX век. Първоначалната ми хипотеза за социалистическия период беше, че татуировките се правени само в затвора или

казармата, но от проведените интервюта се вижда, че не е била съвсем точна. Тези татуировки, направени в ученическите години и свързани с жени, обикновено включват изображения на сърца, сърца със стрели или имена. По-интересни в този период обаче, са казармените изображения.

Те ще бъдат разгледани в малко по-разширен период, като ще включим и такива от края на 90-те години на XX век, тъй като логиката и символите се обединяват и имат сходна функция. Тук отново първоначалната хипотеза беше, че казармените изображения ще бъдат предимно на военна тематика или ще бъдат свързани с това преживяване. Разбира се, има такива примери, които маркират определен стадий от живота на човека, като „Уво ‘87“, номер на рота. Това са изображения, символизиращи приключването на даден етап. Въпреки че изображението се различава от обичайните инициационни символи, функцията е абсолютно същата. Момчето вече е станало мъж, защото е преминало през задължителната военна служба.

Информацията от интервютата всъщност показва, че в казармените изображения вече започва да се открива пропускане на желязната завеса и навлизане на западното влияние. Такъв тип изображение може да се обясни с популярността на романите с приключенска и индианска тематика на автори като Карл Май и Майн Рид, които стават изключително популярни за поколенията, родени през втората половина на XX век. Само по себе си, такъв вид трайно телесно въздействие, е форма на протест и нарушаване на обществените норми, маркирането със символи, типични за западната култура наслагва това усещане още веднъж. В казармените татуировки се отразяват и културни процеси. Част от информаторите твърдят, че не са съществували подобни практики в техните подразделения. Мотивите на казармена тематика са изключително популярни в по-ранните периоди, докато по-късно започват да навлизат западните образци и символи. Ситуацията в края на XX век още по-отчетливо отразява промяната на културните течения. Това се вижда и при инструментите, използвани за тази цел. Обикновено са използвани игли за шиене, омотани с конец, струни от китара, но в края на 90-те татуирането вече е позната практика в България, именно поради тази причина се появява „автоматизацията“ на процеса, дори и при любителските изпълнения. В края на века настъпват много промени в България – на икономиката, политическата система. Така забраняването доскоро западни медии и продукти започват да се появяват и тук. Естествено и символите при казармените

татуировки се променят. Описаните до тук примери показват промяната на едно явление, което се считало за практика, влизаща в разрез с обществените устои. Татуирането, първоначално приемано като етикет за отклонение от нормата и асоциирано с криминално поведение, постепенно започва да придобива и друг смисъл през социалистическия период. Една от функциите на такъв тип телесна модификация е маркерът за мъжественост, който се среща и при много различни култури, където татуирането се смята за традиционна практика. Навлизането и популяризирането на определени чужди влияния дава отражение и върху тази дейност, колкото и непопулярна да е била към този момент. Започват да се появяват американски заемки, каквато е изображението на орел. Постепенно започва да си проправя път и западната популярна култура. От този момент нататък нагласите към този тип дейност претърпяват абсолютна трансформация.

Татуирането в България като професионално направление съществува от почти 30 години. Първото официално студио за татуировки е открито през 1993 г. в София от Марио Янков, в уличка срещу военната академия. Студиото съществува и до днес, но сега се намира на бул. Витоша. Естествено, по този начин започва и популяризирането и масовизацията в България. В интервюта с професионалисти, занимаващи се в тази сфера, излиза информация, че техниката се поръчва от чужбина, а също че различни модели и идеи идват чрез западни списания.

Любителите, занимаващи се с татуировки, са важна част от развитието на този бранш. Условно те могат да бъдат определени като първото стъпало към професионално развитие в тази сфера. Един от проблемите, свързани с тях, обаче е, че често се срещат хора, които се занимават с татуиране като хоби, или нещо странично. Обикновено те притежават нерегистрирани студия, където хигиената почти винаги е под въпрос.

При татуистите обучението протича по сходен начин, но с някои разлики, едната от които е свързана със заплащането. Често начинаещите заплащат такса, а не получават пари, както е при занаятчиите. Първоначално дейностите, които извършват, не са толкова отговорни. Най-основното, с което се занимават, е поддържане на хигиена в студиото т.е. дезинфекция на мястото за татуиране след всеки клиент, изхвърляне на еднократните санитарни материали като ръкавици, салфетки, стреч фолио (с него се омотава стола за татуиране). Когато се забележи напредък обучаващите се постепенно започват да правят

татуировки и върху хора. В началото се използва същият метод като при любителите, а именно татуировки върху приятели без заплащане.

Първоначално всеки татуист тръгва по един и същи път, но има и такива, които по-късно се открояват като артисти. Голяма част от тези, които минават на следващо ниво, обикновено имат и някакъв вид художествено образование – често то е средно или висше. Една от основните разлики между занаятчията и артистът е стилът. Обикновено артистите предпочитат да се специализират в един-два стила. Все повече започва да се залага на реализма, тъй като това е може би най-трудната техника за изпълнение, която изисква години практика.

Татуирането може да бъде възприето като пример за един съвременен занаят, развиващ се с изключително бързи темпове. Въпреки, че води началото си от явление, което в миналото било натоварено със символно значение, постепенно днес се превръща в професионално поприще. Различните професионалисти се разделят на три групи. Част от делението е вдъхновено от класическата структура на занимаващите се с народни художествени занаяти. Различните групи са неизменно свързани една с друга, т.е. всеки започва като любител, след обучение става татуист (занаятчия) и малцина могат да бъдат възприети като артисти, като те се открояват със своето изкуство и постепенно го превръщат в бранд.

След като проследихме развитието на студиата в България и разликите между заетите в бранша е нужно да се обърне повече внимание и на самите изображения. Според интервюираните татуисти и тату артисти, определено се забелязват различни тенденции при изображенията или по-точно казано, моди. В началото на 90-те, когато започва развитие на татуирането в България, разнообразието от изображения не било особено богато. Съществувало и разделение при желанията на жените и тези на мъжете. Обикновено жените избирали да поставят на тялото си сърца, звезди, цветя или пеперуди. Именно изображения, които се вписват във вече изложените в предишната глава представи за женственост. Мъжете, които си поставяли перманентни рисунки, респективно избирали мъжествени символи като черепи, различни видове трайбъл⁵ изображения.

Тук е моментът да се спомене за още една първоначална хипотеза, която се оказва наполовина вярна. Преди започване на изследването предполагах, че татуирането в

---

⁵ Трайбъл е стил в татуирането, който използва племенни изображения

България се развива с няколко десетилетия назад, на фона на западните страни. Това твърдение се оказва наполовина вярно. В западната научна литература съществува понятието „Ренесанс на татуировките“ и терминът е свързан точно с отварянето на този тип професия към масовата публика, с излизането на дейността от етапа на нейното заклеймяване и асоциирането ѝ с тъмни алеи и членове на ниските слоеве на обществото, в средата на 60-те години на XX век. През 80-те пък, появата на образовани татуисти, които имат художествено образование и вече предпочитат да бъдат наричани артисти (Сандърс 2008: 25), допълнително допринася за постепенното приемане на явлението от общността. Изследвайки татуирането на Запад, редица учени отбелязват, че всъщност масовизацията на татуирането започва в края на XX век, когато татуировките успяват да си пробият път към масовата култура. Оказва се, че България всъщност не е толкова назад от световните тенденции. Разликата е, че тук не е имало студия още през първата половина на века, а тези, които се занимавали с татуиране били хора, притежаващи не толкова нужните познания (както твърдят информаторите), а по-скоро нужната смелост, за да се съгласят да рисуват върху чужди тела. В България отварянето към общността и нарастването на интереса, благодарение на появата на телесните модификации в масовата култура, възникват едновременно. Разбира се, това може да се обясни, благодарение на смяната на политическия режим и отварянето към западната култура, която преди това била забранявана.

В началото на развитието на изкуството като емблематични изображения започват да се забелязват портрети на български революционери като Васил Левски, Христо Ботев и Георги Раковски, татуировки на исторически паметници, най-яркият пример от които е Паметникът на Свободата (по-познат като паметника на Шипка), цитати от Иван Вазов или Христо Ботев също са част от примерите, които представляват патриотичните татуировки. Това явление е обяснимо, тъй като няколко поколения още от училище започват да възприемат Възраждането, черешовото топче и героизма по време на Руско-турската освободителна война като най-ярките и типични примери за българската идентичност. Разбира се, тези символи е невъзможно да изчезнат бързо и до ден днешен са част от най-разпространените идеи и дизайни. Въпреки това, в последните 5 години се забелязва една нова тенденция. Все по-често започват да се наблюдават различни фолклорни мотиви под формата на татуировки.

Напоследък започват да се появяват мащабни проекти, включващи и българските носии. При татуировките на шевици творческата интерпретация не е толкова атрактивна за етнологите търсения, колкото свободата за интерпретация на традицията при останалите фолклорни образци. Например на Tattoo Expo 2019, една от наградите беше дадена именно за татуировка с фолклорна тематика. Изображението на нея се състои от 2 части, горната част представлява портрет на родопския гайдар Стою Чонгаров, който свири на гайда, а долната част на татуировката е изображение на три жени в бели носии, играещи върху жарава. Тук ясно си проличават интерпретациите на символите на българското в съвременността. Като постоянни елементи, символизиращи българската идентичност, се явяват Родопите, чрез портрета на гайдара, както и нестинарството. В този ред на мисли, ще се спрем на още две изображения, които следват същата логика. Едното представлява портрет на жена, с богата украса на главата, която освен пендари и мъниста, има и рози. Тази татуировка отново е с два компонента, като под празничния женски портрет има три жътварки, които се трудят на полето. Тук се появяват нови „символи на традицията“, а именно българската роза и българката, която освен, че е гиздава, неуморно се труди на полето.

Оформянето на татуирането в България, като професионално направление, започва много по-късно, отколкото в други страни по света. Въпреки това се забелязват еднакви модели при развитие на това изкуство. Навсякъде първоначалните и предпочитани модели са заимствани от други места, където татуирането е било регистрирано като „традиционно“ явление. Постепенно започват да се правят опити за налагане на автентичен, национален стил. В България започва да се наблюдава търсенето на типичния стил в последните няколко години, където дизайните са силно повлияни от теченията в изкуството, започнали през Възраждането и продължени от идеята за „родно изкуство“. Важна роля изиграва и периодът на социализма, когато се масовизира изкуството и става общодостъпно, освен това се появяват нови символи и интерпретации на традицията, които продължават да съществуват и до днес.

Притежателите на телесни модификации няма как да бъдат обединени в обща група, но е възможно да бъдат категоризирани самите модификации. На базата на събрания теренен материал могат да се обособят две основни категории, като всяка от тях съдържа по няколко подкатегории. Съвременният контекст на нашето общество налага

индивидуалността като един от основните ценностни модели. Всеки един притежател на телесна модификация заключава лични смисли в своето естетическо въздействие над собственото си тяло. От тук следва, че двете основни категории включват смислени и безсмислени модификации. Водещата логика на втория тип е свързана изцяло с декоративната идея за украса на тялото. Тук влизат основно пиърсингите, тъй като тяхната цел е свързана с подчертаване на красотата на тялото. При проведените интервюта почти никой от събеседниците не откри личен смисъл за тази телесна намеса. Един от най-разпространените мотиви всъщност беше свързан с идеята за преходност. При жените, като изключим ушите, пробиването на пъпа е може би най-разпространената практика, тъй като лесно може да се прикрие, подчертава тялото и в същото време, може да се види само при определени ситуации, когато индивидът пожелае.

Разбира се, някои татуировки също влизат в тази категория, често това са някакъв вид надписи, които подчертават идеята за индивидуалност и непреклонност пред другите. Обикновено в този случай се избират видими места по тялото, които често могат да бъдат забелязани от останалите членове на обществото. В това число влизат ръце, рамене, прасци, крака. При декоративните модификации, освен показността се появява и идеята за сексуализиране на тялото, чрез подчертаване на определени части от него. Тук откриваме именно концепцията за следване на идеята за перфектното тяло. Има припокриване и с нарцисизма и екхибиционизма, за които споменава Стюърд. Те са свързани именно с показността и идеята, че перфектното тяло може да се надгради и да стане още по-съвършено. Трайбъл изображенията, които бяха изключително модерни от края на 90-те и първото десетилетие на новото хилядолетие влизат в същата категория. В България я няма тази култура на движението на новите примитивни и „племенните изображения“ имат изключително и само декоративна функция, която служи за подчертаване най-често на мъжествеността на индивида, тъй като по-честите случаи на избор на това изображение принадлежат на мъжката част на населението. Под трайбъл се разбират всички видове плетеници като Полинезийските изображения, Хавайски, Африкански. Очевидно, в нашето съвременно общество те не изпълняват такава функция, каквато при традиционните им носители. В тази категория влизат и различните китайски, японски йероглифи, както и надписите на арабски и иврит. Често техните носители твърдят, че в тях е заключен таен

личен смисъл. Разбира се, всяко правило има своите изключения, но в по-голямата си част, типографските изображения по-скоро имат изцяло декоративна функция.

При първата спомената категория – проявленията действително са повече и по-разнообразни, както и причините, които провокират направата на телесни модификации. Тук отново ще споменем пиърсингите, но не като външно проявление, а ще бъдат разгледани от малко по-философски ъгъл. Няма как да не споменем и при пробиването, и при татуирането, идеята за болката. Тази подбуда Стюърд категоризира като садомазохизъм, Демейо от своя страна го нарича себепомагане. Голяма част от събеседниците изтъкват мотива за физическата болка, която те кара да забравиш емоционалната. Тук изображенията нямат един стил, тъй като могат да съдържат множество лични символики, които се изразяват чрез различни рисунки. В този случай, когато емоционалната и физическата болка се свързват, при пиърсингите често се избират чувствителни локации по тялото, каквито са зърната, например. Такъв тип телесни модификации, включват и възпоминателните татуировки, които в по-голямата си част представляват портрети, целящи да увековечат спомена. Много автори смятат, че този акт означава даване на израз на вътрешните усещания, като ги изкарваш на повърхността.

В предишните глави една от споменатите концепции за тялото беше определена от предходни автори с израза „тялото като платно“. В техните анализи се акцентира върху татуирането, което постепенно се превръща в изкуство. Такова явление съществува и в България и то е свързано със специализиране на хората, занимаващи се с татуировки. Тук вече акцентът попада върху качеството на изображението и усещането за естетика на самия тату-артист. Безспорно това се всички видове татуировки, които провокират възхищение у наблюдателите. В тази група влизат и явления, които са дори по-любопитни и атрактивни. Напоследък се забелязва и една обратна тенденция, при която хората избират да си татуират истински и признати произведения на изкуството. Това от своя страна е предизвикателство за самите професионалисти, но в същото време служат като емблема и реклама на техните способности. Интересното при това явление е, че тату-артистите се респектират и отказват или се съгласяват изключително трудно. Клиентите са тези, които правят връзка между изкуството и татуирането. Обикновено са водени от идеята за припознаване и откриване на себе си, чрез дадено художествено творение. В съвременността тези прояви започват да стават все по-разпространени, частично и защото чрез избора на всепризнат художествен

шедьовър носителите му успяват да валидират както себе си, така и своите трайни естетически телесни намеси. Още повече, че през новото хилядолетие обществото е водено от идеята за неприкосновеност и свобода на избора, затова всеки има свободата да прави каквото си пожелае със собственото тяло.

Предпоследната категория е свързана и с принадлежността. Тук отново спектърът е по-широк и комбинира няколко от концепциите на предишни автори. Стюърд твърди, че това явление обикновено се появява на основата на подчинението. В неговия опит и в контекста на 50-те години на XX век, описва случаи, в които жени поставят имената на свои партньори, като по този начин им делегират правата за собственост над тялото си. Феминистките теории също обръщат внимание на такива случаи, в които жените подчиняват телата си на мъжете, посредством телесни модификации. През XXI век ситуацията е малко по-променена и по-скоро индивидът сам избира да демонстрира тази принадлежност, като по този начин не делегира правата и собствеността на тялото си, а по-скоро това е вид символен жест, чрез който предлага вариант на дар. Интересното тук е, че този тип изображения много лесно могат да променят функцията си и личния смисъл за притежателя. В ситуациите, когато не се предприема премахване чрез заличаване или закриване с друго изображение, обикновено първоначалната идея за символичния дар се превръща в „спомен от период в живота ми“. В тази графа е редно да се причислят и изображенията, символизиращи принадлежност към дадена група. Това е една от причините за схващане на телесните модификации като маркер, който обединява под общ знаменател всеки един техен притежател.

Последната категория, всъщност може да бъде определена като обединяваща. Разбира се, не е последна по важност и може би е възможно да се осмисли и като първопричина за телесните модификации. Става въпрос за идеята за бунт. Отново могат да се направят препратки към субкултурните теории за бунта към обществото, опълчването срещу системата и заявяването на автентичност и различие. През XXI век на телесните модификации не се гледа с такова презрение, както в средата и края на миналия век, дори напротив. Навсякъде могат да бъдат забелязани примери за благосклонност към трайни естетически въздействия. Навлизането на това явление в масовата култура, автоматично изключва нуждата от бунт под такава форма. Тук отново се появява индивидуализма. Отпадането на колективното като ценност и издигането на индивидуалността в култ,

предполага и смаляване на целта, срещу която се демонстрира това противопоставяне. Така, като явление на новото време се появява и бунтът срещу семейството. Често телесните модификации за подрастващите представляват такъв интерес, тъй като са един вид забранен плод. Почти всички събеседници посочват, че поне един от двамата родители е бил против такова действие. Стремещт на младежите да докажат своята индивидуалност и автономност най-лесно се изразява чрез телесните модификации. На първо място, защото студията предлагали такива услуги вече са толкова разпространени, че е изключително лесно да се открие някое, което да не следва установеният морален кодекс и да приема непълнолетни без придружител. Друга причина е, както беше споменато и в предишни глави, стремещт за отвоюване на признание и равенство, а в съвременността този акт най-лесно се постига, чрез демонстриране на власт над собственото тяло. Интересното е, че част от интервюираните са срещнали сблъсък със семейството, дори и когато са се татуирали след навършване на пълнолетие. Това е така, тъй като различните поколения носят своите лични смисли и идеологии. Тази форма на личен бунт срещу семейството, всъщност е демонстрация на отричане на старите идеи и порядки, характерни за предишните поколения и афиширане на новите цели и възприятия. Така телесните модификации се явяват маркер за идентичност, но определено не могат да бъдат възприети като единствения критерий, чрез който да се идентифицира индивида.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Първият фестивал за телесни модификации в България е организиран от вече споменатия Марио Янков. След търсене в медиите излезе информация за въпросното събитие. В архивна статия на вестник „Дневник“ от 01.05.1998 г. се намира кратко описание на фестивала, който е насрочен за 9-ти май. Естествено подобно събитие би било немислимо десетилетие по-рано, затова и интересът към него следва да бъде засилен. Факт е, че получава медийно отразяване, въпреки, че тази култура тепърва навлиза в България. Една от причините е екзотиката, която носи самата идея за събитието. Разбира се, това е така, защото явление от типа на татуирането, което е било до скоро заклеймявано, отричано и дори забранявано сега може да бъде разгърнато в пълен потенциал. Такъв тип прояви привличат предимно по-млада публика, тъй като хората, живели по-дълго по времето на

социализма ги осмислят по по-различен начин. Потребителите на тази новонавлизаща култура са именно тези, които през 90-те са щастливи от факта, че свободно могат да купуват западна музика и да следят световните тенденции. За да може по-добре да се разбере случващото се, е нужно да се спомене една от особеностите на младежката субкултура. За разлика от традиционните и вече натоварени с носталгичен блян теории за субкултурите, постмодернистките интерпретации на младежките култури залагат на флуидността и фрагментирането на групиранията по стил на обличане, по вкус, по културно потребление. Запазва се тезата, че младите търсят изява и начин да се идентифицират с другите, посредством потреблението на стоки, особено на мода (Георгиева 2009: 3). Сензацията около събитието впечатлява не само с факта, че се случва за първи път, но и със съпътстващия го „рокерски поход“, който допълнително допринася за ефектността и буквално разшумяването около събитието. Този формат на „Националния фестивал на татуировките“ не трае дълго и с началото на новото хилядолетие организацията попада в ръцете на други ентузиастаи.

Новата организация на промененият фестивал започва да прокарава повече съпътстващи събития, които допълват основната идея, а именно популяризиране на културата на телесните модификации в България. Ако на първото издание елементите са били състезателна програма с осем категории, придружена от мото шоу, то при новата версия повечето елементи се случват вътре във фестивала. При първото издание на обновения фестивал един от елементите, който прави най-силно впечатление, е „рокерският поход“, не толкова със своята мащабност, колкото с акцент към посоката, към която тръгват този тип фестивали, както и целевата група, към която се стремят. Заниманията и продуктите, представяни на Tattoo Fest са насочени предимно към различни субкултури. От първото до последното издание на феста, през 2019 г., тази тенденция продължава. Това е и една от причините в първото издание, през 1998 г., да бъдат включени рокери като част от шоу програмата.

През следващите години, когато организацията попада в ръцете на други ентузиастаи и се променя името на събитието, започва да се обръща все повече внимание на т.нар „забавна част“. Все повече се включват различни групи от ъндърграунд сцената като M.O.S

Krindo (Strum und Drang)⁶, VENDETTA⁷, THE SMUGGLERS COLELCTIVE⁸, Last Hope⁹. В музикално отношение събитието през различните години започва да предлага все повече разнообразие от стилове, които са считани за по-алтернативни и отдалечени от съвременната популярна култура. Ъндърграунд групата обединява млади хора от различни субкултурни стилове, които живеят с ясното съзнание, че са различни и, че избраният от тях стил, е не просто мода („но някой друг го превръща в мода“ – Ел Ей, Пловдив, 25.10.2012 г.), а начин на живот, който включва едновременно практика и идеология, свързана с различни форми на протест срещу съществуващият социален ред и културни норми (Барова 2017:193). Според В. Барова, различните младежки субкултури заемат свои усвоени пространства, които са известни както на вътрешните членове на групите, така и на общността. Интересното при Tattoo Fest е, че в своята програма организаторите, освен популяризиране на културата на татуировките сред обществото, започват да предлагат и различни музикални мероприятия, както и стоки, които да бъдат насочени именно към членовете на различни младежки субкултури.

Първата проява проправя път и за сходно събитие, което започва да набира все повече популярност. Може би най-яркият отпечатък е, че Tattoo Fest се превръща в емблема и нарицателно за този тип събития. Причините за това са няколко, но може би най-основната е свързана с пионерството в тази сфера. Като абсолютно нов формат за България често се вкарват и елементи като body suspension¹⁰ и огнено шоу, които впечатляват със своята радикалност и мащабност. По-нататък в тази глава ще се обърне внимание именно на екстремните прояви в този тип култура.

Популярността на този тип фестивали започва да се разраства все повече през последното десетилетие. Освен вече споменатия Tattoo Fest се появява още едно подобно събитие. През 2014 г. започва провеждането на Tattoo Exro, което постепенно се развива до ден днешен, за да се превърне в най-мащабния фестивал на татуировки и пиърсинг.

---

⁶ Диджей, който в началото на новото хилядолетие участва в различни тематични партита с готик и индъстриъл музика.

⁷ VENDETTA е българска хардкор група, която се появява през 2001 г., след като членовете на първата софийската хардкор банда FАСЕ UP, решават да променят стила.

⁸ Група, организираща суинг и рокенрол партита в София и страната, бурлеска представления и занимаваща се с популяризиране на винтидж културата в България.

⁹ Хардкор групата, сформирана през 1994 г., в София.

¹⁰ За първи път в България подобен пърформънс е показан на изданията на Tattoo Fest през 2010 г. и през 2012 г.

Безспорно, между двата фестивала има изключително много сходства, затова ще бъдат маркирани някои от приликите, но ще се акцентира предимно на разликите и причините за провеждането им. Ако една от основните цели на Tattoo Fest е била образование на обществото и популяризиране на този тип култура в България, то при Tattoo Expo се появяват нови причини за съществуването му. Вече проправеният път и масовизацията на татуировките предполагат логична идея за надграждане на случващото се. В предишните части на този труд беше споменат проблемът с липсата на ясни държавни регулации. Една от надеждите на организаторите на Tattoo Expo е именно даването на пример и изграждането на единен държавен стандарт, който да отговаря на европейските изисквания и регулации.

Още една от стратегиите за развитие на Tattoo Expo е наличието и на сайт, където има информация за изминали и предстоящи събития, за артисти, взели участие, търговски представители, информация за хотели, които са в района на събитието, както правила и конкурсна програма. Очевидно цялата налична информация в сайта е насочена изцяло към посетителите и различните гости на събитието. Това внимание към публиките допринася и за привличане на все повече посетители, което е и самата цел на събитието. Това е и една от основните разлики между Tattoo Fest и Tattoo Expo. Ако при първата проява акцентът пада предимно върху участниците, то при второто събитие цялото внимание е насочено към привличане на нови посетители, които от своя страна могат да се превърнат и в бъдещи клиенти.

Пътят, проправен от предишния фестивал, е налице и от тук насетне, следващото издание може много по-лесно да надгражда. Тук отново са водещи идеята за образование и популяризация, но този път пречупени през малко по-различен ъгъл. Ако Tattoo Fest има за цел да покаже на масовата публика повече за татуировките и пиърсингите като цяло, то Tattoo Expo цели да покаже друга гледна точка. Тук акцент са самите тату артисти. Идеята е да се покаже предимно професионалната страна на това явление, поради тази причина, участие вземат предимно утвърдени имена в бранша. Самото име на събитието подсказва и част от целите, тук става въпрос за използването на понятието „експо“, което е умишлено избрано, за да се подсказе адаптирането на западния модел за такъв тип събития, вместо в името да присъства „изложение“. Тъй като тук идеята е да се покаже професионализма на тату-артистите, рекламата и пищните елементи в шоу-програмата (каквото е примерът с

боди съспеншън), целят още по-усилено популяризиране на тази култура, с цел привличане на нови клиенти. Също така, в амбициите на организаторите присъства и желанието за издигане на събитие, което да бъде признато и конкурентноспособно и в световен мащаб. Подобно постижение би било от изключителна важност за българската тату сцена.

ПЪРВОСТЕПЕННИ РЕЗУЛТАТИ И ЗАКЛЮЧЕНИЯ

- Идеята за тялото в българската култура е повлияна от различни културни пластове. Осмислянето на телесното в българския контекст в традиционния период се основава на християнската идеология за двойствената природа на човека. Поради тази причина съществуват определени обществени норми, като чистото и нормално тяло.
- В периода на социализма образцовият модел се променя и се появява идеята за тялото, което да отговаря на обществените норми. Тогава започва и развиването на стремежа към спортното тяло.
- В края на XX век и началото на XXI век се появяват нови концепции, повлияни от западната култура. Стремежът към спортно тяло се трансформира в идеята за „перфектното тяло“, както и започва да се развива концепцията за индивидуалното тяло, което не се ръководи от обществени норми.
- Идеологията на новото време допринася за субективизиране на концепциите за естетика и спомага за поява и развитие на трайни естетически въздействия върху човешкото тяло
- Професионализирането на телесните модификации в България започва няколко десетилетия по-късно на фона на ситуацията в световен мащаб. Въпреки това, развитието на този бранш върви успоредно със световните тенденции.
- Липсата на традиции при татуирането в България, спомага на опитите за налагане и развиване на български национален стил, който се опира на фолклорни елементи.
- Появата на организирани събития, свободният достъп до информация, влиянието на медиите и създаването на специализирани страници за телесни модификации спомагат за популяризиране на явлениято. Това от своя страна води до промяна в

отношението към трайните естетически въздействия, като по този начин от девиантна проявата постепенно се превръща в част от масовата култура.

ПРИНОСИ

- Настоящият дисертационен труд за първи път въвежда проблема за телесните модификации в полето на етнологията в България, като прави опит да даде подробна картина на развитието на проблема.
- Текстът борави с теории и концепции, които са използвани в науката при изследването на различни проблеми, но за първи път са приложени при анализа на проблема за телесните модификации.
- Настоящият дисертационен труд запознава читателите с някои непознати или слабопознати за българската наука чуждестранни автори, които са представители на различни научни сфери като етнология, антропология, социология, криминология.
- Текстът за първи път обръща внимание и на професионалистите, заети в сферата на телесните модификации. По този начин се хвърля светлина и върху проблемите на бранша, както и липсата на държавни регулации и контрол.
- Изследването прави опит да позиционира татуирането между занаята и изкуството.
- Представен е опитът за създаване на български стил в татуирането.
- Настоящият дисертационен труд прави опит да проследи промяната в отношението към телесните модификации и дава отговор за част от причините, които водят до популяризиране и масовизиране на явлението. По този начин изследването може да послужи за основа на бъдещи проучвания по дадената тема.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- **Гајић, С. (2009)** *Тело и телесност и античкој, хисџанској и модерној традицији*. У: Традиционална естетска култура. Тело и одењање.. Ниш (с. 79-93)

- **Дюркем, Е. (1990).** *Дуализмът на човешката природа и неговите социални условия*. В: Социология на личността. София. Изд. Наука и Изкуство (с. 55-68)
- **Кант, И., (1980).** *Критика на способността за съждение*. София: БАН.
- **Малиновски, Б. (1990).** *Човешката природа (Биологическите основи на културата)*. В: Социология на личността. София. Изд. Наука и Изкуство (с. 92-110)
- **Морис, Д. (2002)** *Жестове и поведение. Въведение в езика на тялото*. София
- **Мос, М. (1990)** *Личността в различните култури. „Техники на тялото“*. В: Социология на личността. София. Изд. Наука и Изкуство (с. 111-121)
- **Пиргова, И. (1995).** *Болното тяло: стари и нови представи*. В: Български Фолклор, кн.3. София (с. 28-42)
- **Страхилова, И. (2020)** *Body Suspension – радикалният израз на човешкото тяло в публична среда*. В: Човекът и неговото обкръжение. С. 74-88.
- **Страхилова, И.** „Музей на татуировката в България“ – амбиции, стереотипи и реализация. В: Дебати в музеологията. Музей и образование. (под печат)
- **Страхилова, И.** *От шевицата до жътварката. Опит за изграждане на български стил в татуирането*. В: сборник на Дом Витгенщайн (под печат)
- **Страхилова, И. (2021)** *Only God can Judge me - занаятчии vs. артисти*. В: Поглед отблизо, сп. Терени, бр. 2
- Фуко, М. (1990). *Покорното тяло*. В: Социология на личността. София. Изд. Наука и Изкуство (с. 342:348)
- **Atkinson, M. (2003)** *Tattooed. The Sociogenesis of a Body Art*. Toronto Buffalo London. University of Toronto Press
- **DeMello, M. (2000)** *Bodies of inscription. A Cultural History of the Modern Tattoo Community*. London. Duke University Press.
- **Sanders, C; Vail, D. (1989)** *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*. USA

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. **Страхилова, И. (2020)** *Body Suspension – радикалният израз на човешкото тяло в публична среда*. В: Човекът и неговото обкръжение. С. 74-88.
2. **Страхилова, И.** „Музей на татуировката в България“ – амбиции, стереотипи и реализация. В: Музей и образование. (под печат)
3. **Страхилова, И.** *От шевицата до жътварката. Опит за изграждане на български стил в татуирането*. В: сборник на Дом Витгенщайн (под печат)
4. **Страхилова, И. (2021)** *Only God can Judge me - занаятчии vs. артисти*. В: Поглед отблизо, сп. Терени, бр. 2